

## Aantekeningen over de Nederlandse Microlepidoptera 3 (Glyphipterigidae)

door

A. DIAKONOFF

*Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden*

**ABSTRACT** — The Glyphipterigidae occurring in the Netherlands are briefly discussed. Nine species are known at present. *Glyphipterix minorella* Snellen, 1882, is the valid name for *G. equitella* auctorum, nec Scopoli, 1763. Material named *G. struvei* Amsel by Vári, 1944, is *G. thrasonella*. *Choreutis punctosa* (Haworth), *Glyphipterix schoenicolella* Boyd, and *G. forsterella* (Fabricius) are new to the Dutch fauna.

De voorbereiding van het deel van de *Microlepidoptera Palaearctica*, gewijd aan deze familie, was een goede gelegenheid, om de Nederlandse vertegenwoordigers van deze beperkte doch karakteristieke groep van micro's eens te herzien. Merkwaardig genoeg heeft men aan deze fraaie dieren relatief weinig aandacht geschonken, mogelijk zijn zij minder verzameld omdat zij overdag in het zonlicht vliegen en 's nachts minder op het licht komen.

De familie valt duidelijk in twee subfamilies uiteen: de breedvleugelige, op de Tortriciden gelijkende Choreutinae en de kleine, spitsvleugelige Glyphipteriginae. Het opvallend uiterlijk verschil van deze twee groepen is zo groot, dat men herhaaldelijk hun nauwe verwantschap heeft ontkend. De inwendige kenmerken echter, vooral die van de genitalia, verlenen geen steun aan deze opvatting. Alle inheemse genera komen over de gehele wereld voor.

De Choreutinae werden voorheen in slechts twee genera verdeeld, nl. *Simaethis* en *Choreutis*. Het onderzoek van de genitalia evenwel wijst uit, dat er sprake is van meer geslachten, reeds eerder benoemd, doch voorheen slechts als synoniemen van de twee genoemde genera beschouwd. Ook enige specifieke naamsveranderingen zijn allang aan de orde. Omdat er maar weinig soorten in ons land voorkomen, hebben wij hier met slechts enkele van deze veranderingen te maken.

De rupsen van de meeste soorten leven op de boven- of onderkant van de bladeren, die ze afknagen, onder een licht netje van spinsel, waar ze ook verpoppen in een witte kokon.

Als wij ons dan tot de inheemse soorten beperken, blijken er drie genera van Choreutinae in ons land voor te komen. De reeds genoemde *Simaethis* Leach, 1815, is een jonger synoniem van *Anthophila* Haworth, 1811. Het geslacht is gekenmerkt door de aanwezigheid van een goed ontwikkelde tortricoïde gnathos; het signum is een enkelvoudige, gedoornde plek. Er is maar één, zeer algemene, inheemse soort, *Anthophila fabriciana* (Linné, 1767), het bekende brandnetelmotje.

Het tweede geslacht is *Eutromula* Fröhlich, 1828, met een aantal synoniemen. De genitalia zijn minder gespecialiseerd, zonder een gnathos en met de valva geborsteld rondom, langs de rand, terwijl het vinculum groter dan bij het vorige geslacht, doch nog steeds tortricoïde is; het signum is een plek van stekeltjes. Wederom met slechts één inheemse soort, de wat minder algemene *Eutromula pariana* (Clerck, [1759-1764]), die schadelijk kan optreden op vruchtbomen, vooral appel.

Het derde geslacht is *Choreutis* Hübner [1825], dat nog minder gespecialiseerd is en een saccus bezit, een naar voren gericht uitsteeksel van het vinculum, een kenmerk van grote ouderdom. Het signum is in de regel een gedoornde band. Tot voor kort bezaten wij er ook weer maar één soort van, nl. *Choreutis myllerana* (Fabricius, 1794), vermoedelijk een niet zo zeer zeldzame, als wel een lokale soort. Het donkere motje is fraai met zilveren stippen en lijntjes versierd. De rups leeft op brandnetel, Glidkruid (*Scutellaria galericulata* L.) en *Lamium*. Sinds vorige zomer zijn wij een tweede soort rijk geworden, nl. *Choreutis punctosa* (Haworth, 1811), door de heer Langohr in Zuid-Limburg verzameld. De soort lijkt zeer op de vorige, doch heeft heel andere genitalia en is uitwendig te onderscheiden door een vage geelachtige dwarsband voor de achterrand. De rups leeft ook op *Scutellaria*. In het bekende boek van Pierce & Metcalfe (1935, pl. 23) is onder de naam *myllerana* alleen het ♂ van die soort afgebeeld, terwijl het ♀ *punctosa* voorstelt.

De vertegenwoordigers van de tweede subfamilie, Glyphipteriginae, zijn klein, met spitse smalle vleugels, die zij langzaam op en neer bewegen als zij zonnend op de planten zitten. Zij hebben eigenaardige, gekromde en toegespitste, doch tevens dorso-ventraal afgeplatte palpen. Deze unieke palpen zijn buiten de groep slechts van één Tortricide bekend. De larven leven in de planten: in stengels en wortels, die van kleinere soorten mineren soms in bladeren. Er is maar één geslacht inheems: *Glyphipterix* Hübner [1825]. De talrijke bekende soorten zijn als regel dadelijk te herkennen, doch niet alle gemakkelijk te onderscheiden. Wij hebben er vijf in Nederland, twee ervan worden nu voor het eerst vermeld, één is een veranderde naam.

*Glyphipterix simpliciella* (Stephens, 1834), abusievelijk met *G. fischeriella* (Zeller, 1839), een jongere naam, aangeduid, is de kleinste en algemene soort. De rups leeft in zaden van Witbol (*Dactylis glomerata* L.) en kan zelfs schadelijk optreden (in Zuid-Engeland).

*Glyphipterix schoenicolella* Boyd, 1858, lijkt zeer op de vorige, doch is te onderscheiden door de sneeuw witte achterrands-franje en de voedselplant, Knopbies (*Schoenus nigricans* L.). Vanwege de zeldzaamheid van deze duinplant is ook de mot zeldzaam: hij is mij slechts in twee exemplaren uit ons land bekend, maar zal lokaal niet zeldzaam zijn; vermoedelijk blijven de motjes hun leven lang in de directe omgeving van de pollen van deze zeldzame cyperacee. Ik heb een exemplaar uit Vogelenzang, van 20.VI.1880, door P. C. T. Snellen gevangen; en een exemplaar van Texel, de Koog, de Muy, 2.VIII.1957, door mijzelf bemachtigd. De soort is nieuw voor de fauna.

*Glyphipterix forsterella* (Fabricius, 1781), schijnt een zeldzame soort te zijn. Ik vond maar één inheems exemplaar in de collectie-Heylaerts, door hem te Breda op 7.VIII.1874 gevangen. Ook deze soort is nieuw voor de fauna. Hij is iets groter en is dadelijk herkenbaar aan de centrale zilveren stip in de zwarte apicale vlek (niet te verwarren met een zilveren dwarsstreepje onder de vleugelpunt, in de achterrands!) De rups zou op *Carex vulpina* L. en op andere *Carex*-soorten leven.

*Glyphipterix minorella* Snellen, 1882. Dit is een nieuwigheid: een onopgemerkte, doch juiste naam, door wijlen ons medelid P. C. T. Snellen aan deze soort gegeven. Het is mij een genoegen deze Nederlandse naam in ere te mogen herstellen! De soort heette tot nu toe *G. equitella*, doch Snellen heeft in zijn klassiek boek (1882:753) overtuigend uiteengezet, dat de naam *G. equitella* Scopoli, 1763, op de grotere van de twee zeer op elkaar gelijkende soorten betrekking heeft, die door von Heinemann & Wocke (1877:397) *G. majorella* werd genoemd; deze latere naam is een synoniem van *equitella* Scopoli. Die soort komt niet bij ons noch in Engeland voor. De kleinere soort, *G. minorella* (= *G. equitella* auctorum nec Scopoli), integendeel is in Engeland algemeen en is ook bij ons inheems. Toch schijnt zij zeldzaam te zijn: ik heb maar drie exemplaren gezien: van Den Haag, 26.VII.1896 (Snellen, Mus. Leiden), van Leeuwarden, VI (Albarda) en van Huissen, 16.VIII (Medenbach de Rooy), beide in het Instituut voor Taxonomische Zoölogie (Zoölogisch Museum) te Amsterdam. De rups leeft in scheuten van Muurpeper (*Sedum acre* L.). De soort is iets groter dan *simpliciella* en *schoenicolella* en heeft geen zilveren korrel in de apex, zoals *forsterella*, doch wel, evenals deze laatste, een extra zilveren punt vóór de apex (ontbrekend bij de eerste twee kleintjes).

*Glyphipterix thrasonella* (Scopoli, 1763) is tenslotte de vijfde soort, de grootste en fraaiste, zeer algemeen te vinden op vochtige, grazige plaatsen met Bies (*Juncus*), waarop de rups leeft. Er zijn vier variëteiten, onderscheiden al naar de uitbreiding van de tekening van de voorvleugel (voor bijzonderheden zie Snellen, 1882:752). Zonder hier dieper op in te gaan, is het toch aardig te vermelden, dat zij alle naar oude Nederlandse entomologen genoemd zijn: *aillyella* Hübner, *seppella* Hübner, *eyndhoveniella* Snellen en *albardella* Snellen.

Uiteindelijk moge ik nog een apocriefe Nederlandse soort noemen, nl. *G. struvei* Amsel, van het eiland Borkum beschreven en door Vári, 1944, als inheems vermeld. Dit berust echter op een vergissing: alle exemplaren in de Nederlandse collecties blijken wijfjes van *thrasonella* te zijn.

#### LITERATUUR

Heinemann, H. von & M. F. Wocke, 1877. *Die Schmetterlinge Deutschlands und der Schweiz*. 2(2): vi, 824 p. Braunschweig.

- Pierce, F. N. & J. W. Metcalfe, 1935. *The genitalia of the Tineid families of the Lepidoptera of the British Islands*: xxii, 116 p., 68 pls. Warmington.
- Snellen, P. C. T., 1882. *De vlinders van Nederland*. Microlepidoptera, systematisch beschreven. xiv, 1197 p., 13 pls. Leiden.
- Vári, L., 1944. Enige voor Nederland nieuwe Lepidoptera. *Tijdschr. Ent.* 86: XXV-XXVI.

---

SOZIALPOLYMORPHISMUS BEI INSEKTEN, Probleme der Kastenbildung im Tierreich. Herausgegeben von G. H. Schmidt, 1974. pp. XXIV, 974; 281 afbeeldingen en 83 tabellen, 29 literatuurlijsten (de meeste afgesloten begin 1971 tot eind '72), verklarende lijst van vaktermen, inhoudsopgaven van wetenschappelijke namen, persoonsnamen en onderwerpen. Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft MBH, Stuttgart. ISBN 3-8047-0429-8. Prijs (gebonden) DM 290,-.

Dit lijvige boekwerk is voortgekomen uit de behoefte de resultaten van de talrijke onderzoeken, die in de laatste decennia zijn verricht omtrent aard en ontstaan van de veelvormigheid van sociale insecten, samen te vatten en met elkaar in verband te brengen. De redacteur Gerhard H. Schmidt, die hiertoe de medewerking heeft verkregen van niet minder dan 26 specialisten uit 10 verschillende landen, verzorgde zelf de inleiding (begrippen en definities van polymorfisme, samenleving en arbeidsverdeling, kaste-vorming bij diverse insectengroepen), een omvangrijke verhandeling over kaste-vorming en regulering van de geslachtsverhouding bij bosmieren (*Formica*) en enkele samenvattende hoofdstukken aan het slot van het boek.

De bijdragen der medewerkers beginnen met een belangrijke, maar voor niet-ingewijden moeilijk te volgen, beschouwing over de genetische aspecten van de evolutie van sociale insecten door Hamilton en een artikel over de genetica van het polymorfisme van sociale bijen door Kerr, vooral gebaseerd op diens onderzoeken omtrent Zuidamerikaanse angelloze bijen (*Meliponinae*). Ter illustratie van sub-sociale verschijnselen worden dan het fasenpolymorfisme van treksprinkhanen en de veelvormigheid van bladluizen besproken (resp. door Cassier en door Kunkel en Kloft), waarna Knere de vraag waarom zoveel groepen van Hymenoptera, in tegenstelling tot bijv. Diptera, sociaal zijn geworden beantwoordt door te wijzen op diverse eigenschappen van solitaire wespen, welke als pre-adaptatie aan de sociale leefwijze kunnen worden beschouwd.

De sociale Hymenoptera worden behandeld in een reeks van artikelen, die ongeveer de helft van het boek beslaat. Pardi, bekend door zijn onderzoeken over dominantie bij *Polistes*, bespreekt de kaste-verschillen bij de sociale wespen; Michener beschrijft het merkwaardige polymorfisme bij een groep tot voor kort als solitair beschouwde kleine bijen (*Allodape* en verwanten), die in kleine kolonies in holle stengels leven, Sakagami geeft een goed gedocumenteerd en geïllustreerd overzicht van onze kennis van de Halictinae, een bijengroep die allerlei overgangen van presociaal naar sociaal vertoont, soms zelfs binnen één subgenus. Een bijdrage van Röseler bevat interessante gegevens over hommels; de honingbij kreeg een eigen hoofdstuk waarin Rembold de biochemische achtergrond van de kaste-vorming behandelt. De mieren, die na de honingbij wel als de meest bestudeerde sociale insecten mogen worden beschouwd, worden groep voor groep besproken in een tiental artikelen, die nogal uiteenlopen in aard en betekenis.

De nauwelijks minder belangrijke termieten lijken er met twee hoofdstukken bekaaid af te komen, maar vooral de bijdrage van Lüscher met ten dele niet eerder gepubliceerde gegevens over de betekenis van hormonen en feromonen voor de kaste-vorming maakt veel goed.

Het boek wordt besloten met twee samenvattende artikelen van Buschinger, resp. over het optreden van één of meer koninginnen in insectenstaten en over het polymorfisme van sociaal-parasitaire Hymenoptera, o.a. slavenhoudende mieren en koekoekshommels en -wespen.

Ofschoon dit werk door de onvermijdelijke polymorfie van de talrijke bijdragen een enigszins onevenwichtige indruk maakt, is het toch een in vele opzichten waardevolle uitbouw van Wilson's „Insect Societies” (1971). Druktechnisch is het boek goed verzorgd; ik vond slechts één storende fout, nl. op p. 30 in tabel 1.1., waar het opschrift „Familie *Vespidae*” drie regels te laag is terecht gekomen. Door de hoge prijs zal dit boek wel tot instituutsbibliotheken beperkt moeten blijven, maar daarvoor kan het zeker worden aanbevolen. — J. van der Vecht.